

PLÁN D – ZMENA KURZU ŠPANIELSKEJ ZAHRANIČNEJ POLITIKY V DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

PETER SZÁRAZ

SZÁRAZ, P.: Plan D – Change of direction in Spanish foreign policy during the World War Two. *Vojenská história*, 4, 12, 2008, pp. 20–34, Bratislava.

The study deals with the change of the strategy in foreign policy of Spain from the autumn 1942 focused on gaining the best international positions or establishment of provisions for a survival of Franco's regime in the after war period. It deals with the establishment and application of the strategy in connection with the development in the fronts in Mediterranean, most of all with the focus on taking over by the Allies. Moreover, in this respect he draws his attention to the approach and the development of the opinions of Spanish Army Generals

Military History. Spain. World War Two. Foreign Policy. The Years 1942 -1944.

Krátko po opätovnom nastúpení do čela ministerstva zahraničia si gróf Jordana dal vypracovať analýzu medzinárodnej situácie.¹ Rozborom spoločenskej klímy, vojenskej a hospodárskej situácie v Nemecku a Británii, ktorých konflikt stále (na jeseň 1942) v Madride považovali za ťažiskový, dospeli španielski analytici k názoru, že v oboch krajinách sa začína prejavovať strata motivácie a entuziazmu a vzájomné postavenie znepriateľených strán sa v porovnaní s rokom 1940 viac vyrovnalo. Evidovali z pohľadu frankistického Španielska alarmujúci nárast popularity Ruska v západnej Európe a v USA a rozmach komunistického hnutia vo svete po začiatku nemecko-ruskej vojny. Autori analýzy pripomenuli pápežovo vianočné posolstvo z roku 1939, v ktorom Pius XII. naznačil nebezpečenstvo vyústenia vojny do svetovej revolúcie, a v tomto ohľade upozorňujú na perspektívne veľmi nestabilnú situáciu v susednom Francúzsku. Závěry, ktoré z uvedeného vyplynuli, boli v zásade dva: 1. vojna bude ešte niekoľko rokov trvať a 2. režim sa musí pripraviť na veľké medzinárodnopolitické a spoločenské otrasy. Čeliť im musí silné a vyzbrojené Španielsko, lebo len tak bude (a jeho návrhy) akceptabilné v súvislosti s mierovou konferenciou, ktorá zavŕši vojnu, a na ktorej by malo Španielsko aktívne vystupovať.²

Čo sa týka vyzbrojenia Španielska, táto otázka nesúvisela len s jeho snahou zvýšiť svoj medzinárodný kredit, ale predovšetkým s pocitom ohrozenia. Činnosť Rommelovho Afrika-Korpsu, ktorý v lete 1942 prenikol až za El Alamein v Egypte, nech už by bol výsledok

1 Archív španielskeho Ministerstva zahraničných vecí a kooperácie (ďalej A MAE), R- 1370, exp. 7, „La situación del mundo en el momento actual“ z 19. 9. 1942. Jordana bol menovaný do funkcie 3. 9. 1942.

2 Za zmienku stojí aj rozsiahly priestor, ktorý analytici venovali tým tendenciám v Nemecku a Británii, ktoré sa zdali byť naklonené kompromisnému mieru, a vychádzali pritom z mylného predpokladu, že by sa mohli presadiť proti oficiálnej politike či už Hitlerovej alebo Churchillovej vlády.

bojov priaznivý pre ktorúkoľvek zo strán, priniesla vo svojich dôsledkoch hrozbu vťahnutia Španielska do vojny (na polostrove, v Maroku alebo na Kanárskych ostrovoch). V tejto súvislosti sa Španieli obávali najmä spojeneckých akcií. Armáda sa potrebovala vyzbrojiť a v tomto smere očakávala pomoc od Nemecka.³

Autori analýzy z 19. septembra evidentne precenili možnosti španielskej diplomacie, ale z hľadiska ďalšej orientácie španielskej zahraničnej politiky, aj keď tá sa v skutočnosti musela uspokojiť s oveľa skromnejšou rolou, je dôležitá práve orientácia na sprostredkovateľskú misiu a aktívnu politiku mimo tábora Osi. Podľa rukopisnej poznámky ministra Jordanu na margu, tento dokument predložil na zasadaní vlády a stretol sa s „osobitným záujmom“.

Spis nehovorí síce nič o princípoch, z ktorých by mala takáto politika vychádzať, ale tie už boli v minulosti dané. Nešlo totiž o úplne novú iniciatívu, novou bola len v momentálnom kontexte. Už na Silvestra 1939 v koncoročnom poslanstve k občanom sa Franco postavil za pápežov vianočný prejav, kde ten v časti venovanej medzinárodnej situácii načrtnol päť bodov, na základe ktorých sa podľa jeho názoru mali organizovať medzinárodné vzťahy.⁴ Vzápätí ministerstvo zahraničia rozpracovalo tieto tézy do podoby potenciálnej zahraničnopolitickej iniciatívy, ktorá ale mala pomôcť nastoliť mier, resp. posilniť postavenie neutrálnych krajín, rozumie sa predovšetkým Španielska ako iniciátora akcie.⁵

Španielsko vtedy chcelo sústrediť okolo seba niektoré neutrálne krajiny a využiť pre tento zámer aj Wellesovu misiu po Európe na jar 1940⁶, hoci vskutku nebol žiaden dôvod, aby sa vyslanec Rooseveltovej administratívy angažoval pri posilňovaní zahraničnopolitického postavenia frankistického štátu, lebo len taký efekt mohli mať rozhovory s predstaviteľmi krajiny druhého rangu v zostave veľmocí vedúcich vojnu a Talianska. V tomto kontexte zaštitené Spojenými štátmi, malo byť ďalším krokom Španielska organizovanie kongresu neutrálnych štátov v San Sebastiáne, zaangažovanie sa do organizovania mierovej konferencie a účinkovanie na nej na báze pápežovho vianočného prejavu. Takáto politika by však nevyhnutne znamenala vymaňovanie sa z tábora Osi, toho si Španieli boli vedomí, a ak to neprekážalo vtedajšiemu ministrovi Beigbederovi, určite s tým nesúhlasil Serrano Súñer a ani Franco. Neprekvapuje ani, že Welles na ponuku stretnúť sa nereagoval, a ani to veľmi neprekážalo, no na jar 1940 nebolo z hľadiska frankistov v stávke toľko, ako na jeseň 1942, resp. začiatkom roka 1943 a neskôr. V každom prípade, v 40. roku od útoku na Nórsko sa viac hovorilo o „potrebe zladíť španielsku politiku s udalosťami“ a dni ministra Beigbedera sa už vtedy považovali za spočítané.⁷ Vzhľadom na nepriaznivý zahraničnopolitický, ale aj domá-

3 Rozhovory o tejto otázke trvali od jesene niekoľko mesiacov. Nemci vyžadovali predovšetkým garancie, že zbrane budú použité jedine na obranu proti spojeneckému útoku, a tak najvypätejšie okamihy operácie Torch (vylodenia Spojencov v severnej Afrike) a následnej španielskej čiastočnej mobilizácie prečkala frankistická armáda bez nových nemeckých zbraní. Dohodu o ich dodávkach podpísali Jordana a veľvyslanec von Moltke až vo februári 1943. K vývoju v tejto otázke pozri aj Dokumenty Ministerstva inostranných del Germaniji, III. Germanskaja politika i Ispanija (1936 – 1943 gg.) Moskva 1946, dok. č. 42, Stohrer Wilhelmstrasse 18. 12. 1942 s. 132-133, dok. č. 45, Moltke Wilhelmstrasse 13. 1. 1943 a konečne dok. č. 49 Moltke Wilhelmstrasse z 9. 2. 1943, ktorý obsahuje aj text tajného protokolu (ktorý bol podpísaný 12. 2.). Zbrane však neprišli ani do leta, keď nastupoval Moltkeho nasledovník Dieckhoff.

4 1. rovnosť práva na život a nezávislosť všetkých národov, 2. odzbrojenie, 3. reorganizácia medzinárodných organizácií, 4. rešpektovanie skutočných a spravodlivých potrieb národov a etnických menšín a 5. rešpektovanie svätých a neotrasiteľných noriem Božieho práva.

5 Bližšie pozri DOUSSINAGUE, J. Ma.: *España tenía razón (1939 – 1945)*. Madrid 1949, s. 14-18.

6 Podtajomník amerického ministerstva zahraničných vecí Sumner Welles v marci 1940 podnikol z poverenia prezidenta Roosevelta cestu do Londýna, Paríža, Berlína a Ríma s cieľom zistiť stanoviská európskych veľmocí k vtedajšej zahraničnopolitickej situácii.

7 DOUSSINAGUE, ref. 5, s. 41.

ci kontext, táto iniciatíva v prvých mesiacoch roku 1940 neprekročila fázu sondáží vo vybraných neutrálnych krajinách.

Neskôr, keď ministerstvo zahraničia riadil Serrano Súñer, v období najväčšieho favori-zovania pronemeckej a protalianskej politiky, sa minister v súvislosti s prípadnou neutralitou⁸ a vyvažovaním nemeckého vplyvu zaoberal skôr myšlienkou Latinského zväzu (únie)⁹. V máji 1942 síce prebehli v Ríme – Vatikáne určité sondáže, ktoré mali orientovať pozornosť štátneho sekretariátu na zhodné prvky medzi španielskym všeobecným zahranično-politickým záujmom a princípmi usporiadania medzinárodných vzťahov, deklarovanými pápežom, mali zistiť postoj Vatikánu k aktuálnym problémom¹⁰ a boli motivované chýrmi o možných rokovaníach o separátnom mieri medzi Nemeckom a západnými Spojencami¹¹. No hoci sa španielsky veľvyslanec stretol s Maglionem, výmena názorov mala význam momentálne len pre rozvoj bilaterálnych vzťahov. Tie boli zaťažené vleklými kompetenčnými spormi ohľadne menovania španielskych biskupov a rokovaniami o nový konkordát. Domnievam sa, že ich nemožno chápať jednoznačne ako príspevok ku koncepčným zmenám španielskej zahraničnej politiky¹², pretože k nim za Serrana Súñera ešte jednoducho nedošlo (za necelé dva mesiace po návšteve Ríma padol) a podľa môjho názoru ak sa aj mohlo o nich na subalterných úrovniach uvažovať, nedostali sa ani tak ďaleko ako za Beigbedera, t. j. aby sa nimi minister vážnejšie zaoberal.

Hoci pád Serrana Súñera nesporne Spojenci uvítali, výmena na poste španielskeho ministra zahraničia v septembri 1942 bola motivovaná skôr dlhodobými vnútropolitickými dôvodmi, a zahraničnopolitická orientácia Francovho švagra pritom zohrávala len čiastkovú úlohu. Napokon, aj keď „osobné“ zahraničnopolitické orientácie Serrana a grófa Jordana u ich predstavy, kam by malo Španielsko v ideálnom prípade smerovať, boli diametrálne odlišné, v najzásadnejšej otázke, ktorá pred španielskou diplomaciou stála od jesene 1940, totiž či vyhovieť nemeckému a talianskemu tlaku na vstup do vojny na strane Osi, alebo nie, sa ich postoje príliš nelíšili, obaja uznávali nevyhnutnosť, aby Španielsko momentálne ostalo mimo vojnového konfliktu.¹³

Odvolanie Serrana Súñera bolo výsledkom dlhého vnútropolitického mocenského zápasu, kde na jednej strane stáli falangisti¹⁴ a na druhej zvyšok víťazov, ktorí nesúhlasili so snahou radikálneho falangistického krídla a časti vedenia Falangy presadiť také spoločensko-

8 V júni 1940 Španielsko oficiálne zmenilo svoj status z neutrálneho na nebojujúci štát.

9 Okrem Španielska v ňom mali byť Taliansko, Portugalsko a Francúzsko.

10 A MAE, R – 1315, exp. 17, Inštrukcie Serrana Súñera veľvyslancovi vo Vatikáne Yanguasovi Messiovi 9. 5. a 19. 5. 1942.

11 Tamže, 9. 5. 1942.

12 Pozri MARQUINA BARRIO, A.: *La diplomacia vaticana y la España de Franco (1936 – 1945)*. Madrid 1983.

13 Sám Serrano Súñer nazval svoju vynútenú politiku a pomer voči Nemecku výstižne „priateľstvo a odpor“ ERRANO SÚÑER, R.: *Política de España. Amistad y Resistencia con Alemania*. In: PAYNE, S. – CONTRE-RAS, D.: *España y la Segunda Guerra Mundial*. Madrid 1996, s. 38.

14 Falanga samotná, od jari 1937 Španielska tradicionalistická falanga júnt národnosyndikalistickej akcie (FET y de las JONS), neskôr nazývaná aj Národné hnutie (Movimiento Nacional) už prešla procesom formálnej glajchšaltizácie, ktorej najevidentnejším prejavom bola ešte v apríli 1937 unifikácia – zjednotenie pôvodnej falangy fašistického typu s monarchistami a členstvom predtým rozpustených pravicových strán, ktoré bolo do FET absorbované formou individuálnych vstupov. Výsledkom bol konglomerát, ktorý mal síce, aj vďaka vy-kalkulovanému rozpusteniu starých strán falangizmus v názve, ale v ktorom po sociálnych zmenách prahnúcu časť členstva z radov pôvodnej falangy majorizovali, a tým pádom v rozhodujúcej miere neutralizovali ostatné konzervatívne zložky. V tom tkvela podstata Francovho postupu i frankizmu ako politického smeru. V rokoch svetovej vojny prebiehal proces strávenia unifikácie, zlomenia odporu a elánu pôvodných falangistov a aspirácií nových vodcov, akým bol aj Serrano Súñer.

politické zmeny, ktoré boli inšpirované fašistickým alebo nacistickým modelom, t. j. šli by ďaleko nad rámec cieľov, ktoré boli príčinou občianskej vojny – nad rámec nastolenia klasickej konzervatívnej vojenskej diktatúry. Dominantné postavenie medzi týmito silami zaujímala armáda.

Armáda, resp. jej dôstojnícky zbor, sa vo svojom zápase s falangistami mohla oprieť o podporu podnikateľských kruhov, cirkvi a monarchistov. Všetkých spájalo v podstate rovnaký hodnotový systém (opierajúci sa o často triedne podmienený konzervativizmus, nacionálne cítenie a katolicizmus), ako aj to, že mnohí z frankistických dôstojníkov boli stúpenkami monarchie¹⁵ (hoci rozdelení podľa preferencie dynastickej vetvy na alfonzínov a karlistov). Rovnako ako civilná pravica aj vojaci boli proti zapojeniu más do politiky – na rozdiel od falangistov, ktorí ich chceli zmanipulovať, ako sa to stalo v Nemecku.¹⁶ Vojakov popudilo už to, že ako dôstojníci z povolania sa automaticky stávali členmi Falangy¹⁷ (a na jej akciách a politických aktoch boli nútení prevziať aj jej ceremoniál). Dôstojníci na miestnej i najvyššej úrovni mali výhrady k štýlu práce falangistických funkcionárov, vytýkali im permanentné obohacovanie sa, korupčné aféry, ale nesúhlasili ani s využitím armády v civilných záležitostiach a pri politických represáliách, čo odzrkadľovalo celkovú nespokojnosť armádných kruhov so štýlom riadenia krajiny.¹⁸

V súvislosti s prejavmi kritiky možno s istotou hovoriť naozaj len o špičke generality, generáloch, ktorí sa po občianskej vojne stali veliteľmi okruhov, ministrami, veliteľmi vojenských akadémií – o Kindelánovi, Arandovi, Dávilovi, Orgazovi, Varelovi, Vigónovi, Jordánovi, tiež Yagüem, ktorý nebol monarchista (predtým aj o Queipovi de Llano, ktorý bol odstavený práve kvôli nekonformite hneď po občianskej vojne). Pre nich bol Franco, pri všetkej ich profesnej lojalite voči nemu aj v časoch vnútropolitických kríz, skôr ten, koho oni v septembri '36 vyzdvihli na piedestál, než nedostížny caudillo, ako sa javil mladším kádom. Viac-menej permanentne prejavovali svoju nespokojnosť, aj keď tá bola väčšinou orientovaná proti Francovmu švagrovi Serranovi Súñerovi a jeho a falangistickým mocenským ambíciám prejavovaným vo viacerých zákonodarných iniciatívach alebo pri obsadzovaní postov a proti excesom sprevádzajúcim falangistický výkon moci.

Už v januári 1940, keď vo Valencii falangisti bez súdu postrieľali politických väzňov, generál Aranda z titulu vojenského veliteľa dal popraviť vinníkov, vzťahy vojakov a falangistov sa vyostřili a prípad sa dostal až na rokovanie vlády.¹⁹ Serrano Súñer odvtedy silne zintenzívnil svoje kontakty s nemeckým veľvyslanectvom, takže časom nemecký veľvyslanec preberal jednotlivé body svojej agendy často s ním, nie s vtedajším ministrom zahraničia Bei-

15 Prakticky z celej špičky generality len Muñoz Grandes, veliteľ Modrej divízie, a Yagüe z Cudzineckej légie a v prvých rokoch po občianskej vojne minister leteckva, boli falangistami. Monarchisti boli rozdelení na stúpenčov vládnucej vetvy (dovtedy posledný kráľ Alfonz XIII. abdikoval v apríli 1931 a zomrel v rímskom exile v roku 1941, dnešný panovník Juan Carlos je jeho vnukom) a na stúpenčov „odsunutej“ vetvy nazývaných karlisti podľa Carlosa, pretendenta z 30. rokov 19. storočia, keď sa dynastický spor začal potom, čo jeho brat kráľ Ferdinand VII. zomrel bez syna. Z generálov, ktorí sa objavujú v tejto štúdii, patrili ku karlistom minister pozemného vojska do roku 1942 Enrique Varela.

16 Taký bol pokus Salvatora Merina, ktorý sa od septembra 1939 snažil aktivizovať a organizačne podchytiť robotníkov. Popri presadení zákona o odboroch (1940) sa usiloval o ďalší rozvoj odborovej činnosti, vytvorenie Národnej služby práce a údernického hnutia. Projekt, ktorý mohol vo svojich dôsledkoch viesť k zvráteniu výsledkov unifikácie, sa nepresadil proti spoločnému frontu priemyselno-finančných kruhov, armády a pravice v samotnej FET.

17 Pozri čl. 5 kap. II Štatútov FET y de las JONS zo 4. 8. 1937.

18 KINDELÁN, A.: La verdad de mis relaciones con Franco. Barcelona 1981, s. 47- 49.

19 MARQUINA BARRIO, A.: Conspiración contra Franco. El Ejército y la ingerencia extranjera en España: el papel de Aranda 1939 – 1945. In: *Historia* – 16, č. 72/1982, s. 22.

gbederom. Aranda, pôvodne pronemecky cítiaci generál sa čoskoro stal jedným z najostrejších kritikov Súñera a jeho vnútornej aj zahraničnej politiky. V roku 1940 sa s ním počítalo ako s budúcim náčelníkom generálneho štábu, Franco ho však už pre nespolahlivosť nevymenoval. Pravdou je, že Aranda sa stal členom Vojenskej junty, ktorá od jesene 1940 sústavne informovala Britov o postojoch Španielska v najdôležitejších zahraničnopolitických a vojenských otázkach (a Briti pre nich, akože už inak, otvorili v jednej newyorskej banke konto).

Po mesiacoch problémových vzťahov, do ktorých výrazne zasiahli medzinárodnopolitické a vojenské udalosti, ako aj príchod Serrana Súñera na post ministra zahraničia (v októbri 1940), keď už predtým bol ministrom vnútra, dosiahla na jar 1941 nespokojnosť generálov s expanziou Falangy takú intenzitu, že Franco musel akceptovať vojakmi už ultimatívne navrhované zmeny. Táto prvá veľká kríza²⁰, v ktorej sa Franco postavil v spore medzi Falangou a armádou na stranu vojakov, však ešte zásadnejšie neovplyvnila výkon zahraničnej politiky.²¹

V zahraničnej sfére jestvoval styčný bod, v ktorom sa falangistické a armádne ambície súhlasne stretali – boli nimi imperiálne reminiscencie a snaha o územné zisky. Aj tu však vojaci, ako to vyplýva z povahy vecí, ktorými sa vo svojom rezorte zaoberajú, prejavili pri posudzovaní španielskych možností väčší zmysel pre realitu, takže v priebehu svetovej vojny sa oblasť zahraničnej politiky stala ďalšou trecou plochou medzi generalitou a Falangou, a to napriek tomu, že v zásadnej otázke sa vojaci a Serrano Súñer, ako sme už spomenuli, zhodovali.

Po opätovnom začatí vojnových operácií na jar 1940 bol Franco v máji podrobne informovaný o nepripravenosti armády a krajiny na prípadný vstup do vojny. Napriek tomu spektakulárny postup Wehrmachtu a obava, že nebude pri delení koristi, viedli ho, inak opatrného, k tomu, že ponúkol účasť na záverečnom ťažení. Asistovala tomu falangistami riadená kampaň za vstup do vojny a je pravdou, že vojaci boli presvedčení o nemeckom víťazstve. Napriek neskoršiemu masívnemu zahmlievaniu je jasné, že režim mal jednoducho šťastie, keď španielske územné požiadavky hrozili vo svojich dôsledkoch takými komplikáciami (žiadali francúzske koloniálne územia), že ich Nemci, istí si víťazstvom, neakceptovali. V neskorších fázach vývoja udalostí, a tie prišli veľmi rýchlo²², už názory generálneho štábu boli jedným z rozhodujúcich faktorov, prečo Franco zvolil voči nemeckému nátlaku zdržovaciú taktiku, až nakoniec musel vstup do vojny odmietnuť (pri decembrovej návšteve

20 Franco musel čeliť do roku 1943 trom vážnym vnútropolitickým krízam, postupne v rokoch 1941, 1942 a 1943. Pri všetkých z nich asistovali vojaci.

21 Serrano Súñer na nátlak radikálov z vlastnej strany vtedy žiadal, aby sa Falange priznalo vedúce postavenie v štáte. Aj v odozve na to sa potom Franco postavil na stranu armády a, aby uvoľnil napätie, na post ministra vnútra, ktorý administroval schopný nominant Serrana Súñera José Lorente Sanz, menoval vojaka – plk. Valentína Galarzu, dovtedajšieho tajomníka svojho Úradu vlády. To malo závažné vnútropolitické následky a predznamenalo v ďalšom horizonte neskorší konečný pád jeho nenávideného švagra Ramóna. Keďže Lorente nezobral ponúkaný uvoľnený post po Galarzovi, za nového tajomníka na Úrade vlády bol menovaný námorný kpt. Luis Carrero Blanco, ktorý sa postupne vypracoval na šedú eminenciu režimu (a jeho dráhu už ako predsedu vlády a faktického garanta kontinuity frankizmu v úplne inej ére zastavila až nálož ETA v decembri 1973). Carrero ako vojak zohral významnú úlohu pri odsunutí Serrana mimo politiky na jeseň nasledujúceho roku 1942. Zatiaľ príchod Galarzu na ministerstvo vnútra znamenal takú zmenu pomerov, že Súñerovi autentickí falangisti Dionisio Ridrejo a Antonio Tovar pracujúci na úsekoch propagandy a tlaču sa vzdali svojich postov po medializácii rozporov, keď sa armáda prirodzene postavila na stranu nového ministra vnútra. To ešte viac oslabilo pozície Serrana Súñera, keďže dovtedy Falanga takmer monopolne kontrolovala tlač. Okrem toho bol odvolaný aj šéf polície gróf Mayalde, Serranov osobný priateľ.

22 DGFP, D, X, Ribbentrop Stohrerovi 2.8. 1940, s. 396. Nemecký minister inštruoval svojho velvyslancu, že jeho úlohou je primäť Španielsko čo najskôr sa zúčastniť vojny.

šéfa Abwehru admirála Canarisa, keď sa mal dohodnúť harmonogram vojenskej spolupráce pri plánovanom vstupe Wehrmachtu do Španielska a následnom dobíjaní Gibraltáru).

Situácia z leta 1940 sa opakovala aj v júni nasledujúceho roku. V súvislosti s prepadnutím ZSSR Nemeckom prišlo u Franca aj Súñera k takej eufórii, že sa obaja kompromitovali rozvášnenými prejavmi²³, čo prekvapilo a bolo chybou najmä u šéfa štátu. To, spolu s falangistami riadeným náborom do Modrej divízie, vyvolalo zo strany generálov v Najvyššej vojenskej rade významnú odozvu. Žiadali, aby odvtedy Franco každý významný zahraničnopolitický krok vopred konzultoval s velením armády.²⁴ Generáli už vtedy požadovali odvolanie Serrana Súñera z postu zahraničného ministra obávajúc sa, že podobný avanturizmus, aký sa udial v súvislosti s vypuknutím ťaženia proti Rusku, vovedie krajinu do vojny proti jej vôli.

Po vstupe USA do vojny už v decembri '41 generáli, na rozdiel od Franca, považovali Spojencov za perspektívnych víťazov vojny, a alarmujúce správy prichádzali cez zimu v prvých mesiacoch 1942 aj z východného frontu. 15. decembra 1941 na predvianočnom zasadnutí Najvyššej vojenskej rady predniesol gen. Kindelán mimoriadne kritickú správu svedčiacu o nespokojnosti armády najmä s vnútropolitickou situáciou a žiadal personálne rozdelenie funkcií šéfa štátu a vlády. To už bol atak nie na Falangu, ale priamo na Franca. Neskôr v januári 1942 pri verejnom prejave v Barcelone žiadal nastolenie monarchie ako cesty k budúcemu konsenzu obyvateľstva rozdeleného občianskou vojnou a jej následkami.²⁵ Samozrejme, márne, ale pre vzťah šéfa štátu k elite armády bolo príznačné, že Franco nijako proti nemu nezakročil.

Ďalším permanentným kritikom pomerov v civilnom sektore, v každom prípade odporca Falangy a ako anglofil aj zahraničnopolitickej orientácie presadzovanej Serranom Súñerom, bol minister pozemného vojska generál Varela, inak svojimi postojmi spiatočník a karlista. Stal sa priamym aktérom druhej z veľkých vnútropolitických kríz režimu, dodatočne označovanej aj za rozhodujúcu pre budúcnosť frankizmu.²⁶ 16. augusta 1942 sa zúčastnil na jednej spomienkovej slávnosti na počesť v občianskej vojne padlých karlistických milicionárov (requetés). Na stretnutí došlo k potýčke medzi karlistami a falangistami, ktorí sa stali terčom slovných útokov. Následne jeden z mládežníckych funkcionárov Falangy hodil medzi účastníkov dva granáty. Boli zranení a Varela a vojsko využili incident na generálny útok proti FET a Súñerovi. Pridal sa aj Galarza a ako minister vnútra do kampane zapojil aj aparát štátnej správy. Franco následne oboch, Varelu aj Galarzu, za rozduchovanie politických rozbrojov zosadil, neskôr však na naliehanie armády (a aj vo svojej vlastnej rodine) odvolal z postu ministra zahraničia aj Serrana Súñera. Keďže ho súčasne odvolal aj z postu predsedu Politickej junty Falangy, bol to koniec politickej kariéry muža č. 2 v dovtedajšej frankistickej hierarchii. Vnútropoliticky Franco posilnil predovšetkým vlastné postavenie, z aspektu zahraničnej politiky však musíme zaznamenať, že nespokojnosť armádnych zložiek v prebiehajúcom mocenskom boji medzi hlavnými oporami režimu následne viedla k takej ďalekosiahlej zmene v zahraničnopolitickej sfére, že sa to dotýkalo samotnej ďalšej existencie režimu. Rovnako však treba povedať, že aj keď šlo o zmenu, ktorá väčšine konvenovala,

23 Serrano mal prejav 24. júna pred davom falangistov, ktorí potom šli porozbíjať okná na britskom veľvyslanectve a Franco 17. júla pred Národnou radou Falangy na výročie vzbury proti republikánskej vláde.

24 KINDELÁN, ref. 18, s. 51.

25 Tamže, s. 120-121.

26 PAYNE, S.: España y la segunda guerra mundial: un balance. In: PAYNE, S. – CONTRERAS, D.: *España y la Segunda Guerra Mundial*. Madrid 1996, s. 188-189. Za tretiu z kríz je považované vystúpenie najvýznamnejších generálov v septembri 1943 požadujúcich nastolenie monarchie. (Ich úsilie bolo márne.)

šlo len o vedľajší produkt eskalovaného vnútropolitického napätia a vzhľadom na okolnosti, za akých sa dostal na svoje miesto nástupca Serrana Súñera, nie je medzi nepokojom Kindelánovej skupiny v rokoch 1940 – 1942 a zmenou zahraničnopolitickej línie v roku 1943 priama súvislosť.

Vedením rezortu bol opätovne poverený reprezentant armády generál a gróf Francisco Gómez Jordana, konzervatívny monarchista, ktorý počas svojho predchádzajúceho mandátu a aj na iných postoch osvedčil svoju lojalitu Francovi ako uvážlivý a schopný administrátor.²⁷ Napriek tomu, že Francovi pochlebovači neskôr tvrdili, že to bol od caudilla majstrovský ťah, pri voľbe Jordana nebola Francovým motívom zmena zahraničnej politiky. Potreboval „niekoho“ a pre Jordana, ktorý mal pôvodne nahradiť odvolaného Varelu, ale mal už so zahraničím svoje skúsenosti, sa rozhodol až po tom, čo predchádzajúci dvaja aspiranti z vojenských kruhov na funkciu z rôznych dôvodov nenastúpili.²⁸ Franco hľadal vojaka, nie anglofila, jeho dôvody boli vnútropolitické.

Zato Jordana, hoci prekvapený voľbou, mal o budúcom smerovaní vtedy už svojej zahraničnej politiky jasnú predstavu. Jedno musel rešpektovať. Napriek tlaku, ktorý vyvíjali správy o možnej invázii Spojencov v stredomorskom priestore, vnútropolitická situácia aj vzťahy s Nemeckom nabádali k opatrnosti a trpezlivosti pri presadzovaní zmien. Ak môžeme predoslať, určite mu pomohlo, že aj Spojenci si v záverečných fázach prípravy a počas priebehu Torch želali španielsku neutralitu. Následná prítomnosť Angloameričanov v Stredomorí mala potom na presadenie Jordanovej línie (pri Francovej evidentnej nechuti) zásadný význam.

Po nástupe do funkcie si dal Jordana vypracovať spomínanú analýzu, ktorú použil na zasadaní vlády 22. septembra. Po zasadaní bolo zrejmé, že príde k určitým zmenám v zahraničnej politike. Jordana hovoril o kontinuite posledných šiestich rokov²⁹, to znamenalo, že aj s jeho prvou érou, v rámci ktorej snažil vybalansovať zahraničné vplyvy, a vtedy a aj neskôr v krízových situáciách, poskytlo Španielsko garancie neutrality. Zmenila sa aj suita niektorých najbližších spolupracovníkov ministra. Kľúčovým sa stal príchod Josého Maríi Doussinagueho na miesto generálneho riaditeľa sekcie zahraničnej politiky, pravdepodob-

27 Prvýkrát sa funkcie ujal v januári 1938 pri konštituovaní prvej skutočnej vlády vo frankistickej zóne. Nastúpil po Josémi Antonioví Sangrónizovi, ktorý bol diplomatom z povolania a zastával funkciu šéfa diplomatického kabinetu, bol teda akýmsi neformálnym ministrom zahraničia. Viest rezort zahraničnej politiky u frankistov v rokoch občianskej vojny a v prvých rokoch Francovej vlády, znamenalo predovšetkým administratívne ho riadiť, keď sa Franco často osobne podieľal na výkone zahraničnej politiky, čo bolo viac-menej prirodzené v podmienkach vojny a diktatúry, súčasne ale do jesene 1940 to znamenalo aj zmieriť sa, resp. bojovať s alternatívnym centrom diplomacie, pretože Francov švagar zasahoval, a často kontraproduktívne, do výkonu zahraničnej politiky či do koncepcie ministra. Tak to bolo v prípade prvého mandátu Jordana, ktorý sa ku koncu občianskej vojny a po nej snažil o čo najvyrovnanejšiu politiku voči Osi aj západným demokraciám. Na rozdiel od neho sa Serrano Súñer orientoval jednoznačne na Taliansko a Nemecko. To bolo napokon aj príčinou výmeny Jordana za plk. Juana Beigbedera, ktorý nebol anglofilom, ako jeho predchodca (ale rýchlo sa ním stal). Ako v roku 1939 pronemecky orientovaný falangista sa Beigbeder zdal byť pre Súñera vhodným kandidátom pre rezort, ktorý by bol už vtedy obsadil najradšej sám. Franco jeho menovanie schválil, napriek jeho niektorým nekonvenčným osobnostným črtám („či nevieš, že Juanito Beigbeder je blázon?“ – pýtal sa Serrana, keď ho ten navrhol – majúc na mysli iný spôsob trávenia voľného času v Maroku, než bol ten jeho). – Bližšie pozri GONZÁLEZ DURO, E.: *Franco: una biografía psicológica*. Madrid 1992, s. 241). Keď nemecký tlak na vstup Španielska do vojny zosilnel, Beigbeder sa čoraz väčšmi orientoval na Britániu a potom, čo v zápase so Súñerom, nie nepodobnom tomu, čo zvädzal jeho predchodca, strácal politickú podporu, Franco ho v októbri 1940 odvolal. Za ministra zahraničia vymenoval svojho švagra, čiastočne ako kompenzáciu voči nemeckému tlaku, aj keď vedel, že tým ešte viac irituje armádne kruhy.

28 PRESTON, P.: *Franco. Caudillo de España*. Madrid 1999, s. 584.

29 ABC, 23. 9. 1942.

ne na odporúčanie Franca.³⁰ Čoskoro sa pred Jordanom prezentoval novou rámcovou koncepciou, plánom D (D ako Doussinague), ktorého predobrazom bola spomínaná iniciatíva zo začiatku roku 1940.

Doussinague ako katolík a konzervatívec vychádzal z postulátu, že vojna, ktorej podstatu videl v ekonomickej rovine, je vyvrcholením dlhotrvajúcej globálnej krízy charakterizovanej konfliktom medzi materializmom a spiritualizmom, kde vo svetonázorovej rovine komunizmus je najhorším, ale iba jedným z protipólov kresťanstva (popri liberalizme, socializme, veľkokapitáli). Ďalším bodom základnej premisy bola mesianistická autodefinícia Španielska ako najvýznamnejšieho ochrancu katolicizmu, katolíckej krajiny „número uno“ vo svete, ktorá osvedčila svoje zásluhy opäť v nedávnej občianskej vojne, a na ktorú (a na Franca) „časť sveta hľadá s nádejou“. V čase, keď je vo svete všeobecne pocitovaná potreba po duchovnej obnove, mala by jeho diplomacia využiť tieto charakteristiky, ako aj možnosti stredomorskej krajiny s väzbami cez Atlantik a v islamskom svete, a ponúknuť iniciatívu s cieľom „dostať Španielsko do postavenia veľmoci, rešpektovanej, akceptovanej, s ktorou sa počíta“.³¹

Značná časť preideologizovanej dôvodovej správy sa týkala medzinárodnej politiky Vatikánu za pontifikátu Pia XII. a výkladu piatich bodov, na základe ktorých sa podľa jeho prejavu na Vianoce 1939 mal organizovať mierový život. Doussinagueho deformovaný výklad do značnej miery stráni Nemecku, a leitmotívom je obava z deštrukcie spoločenského poriadku v dôsledku vojny, keď „už vznik konfliktu samotného je vážnym triumfom moskovskej politiky, ktorá sa roky snaží dosiahnuť, aby a kapitalistické krajiny medzi sebou zničili, z čoho bude ťažiť sovietsky režim, od ktorého hrozí kresťanskej Európe rozhodujúci úder“³².

Zreteľná zmena dikcie oproti nedávnej ére Serrana Súñera sa týka pasáží venovaných vnútornej politike ako základni pre diplomaciu. Základným ideovým východiskom režimu nie je podľa autora plánu španielska obdoba fašizmu, ale nacionálny katolicizmus. Zahraničná politika mala napĺňať ambície a možnosti režimu a účinkovať v zmysle „tradície obrany katolíckych princípov a princípov Svätej stolice, ako nám to naša história ukladá“.³³

Jedným z najpádnejších bodov tejto „dôvodovej správy“ plánu bol argument, že de facto nejde o novú, ale o tradičnú španielsku politiku. V tomto prípade nie v zmysle religióznych ideologických východísk, ale pragmatickej politiky blokov praktizovanej na pôde Spoločnosti národov – Španielsko tam v rokoch 1933 – 1934 spolu so Švajčiarskom, Holandskom, Švédskom, Nórskom a Dánskom vytvorilo skupinu neutrálov. Argument bol určený práve tak domácej politickej scéne, ako aj prípadným partnerom v zahraničí a predovšetkým veľmociam, pretože základným, minimálnym cieľom plánovanej diplomatickej aktivity malo byť zlepšenie medzinárodného postavenia krajiny v období, keď vojna nepochybne vstupovala do novej fázy. Ukázalo sa, že predstava o využití plánu sa v dôsledku zásadných zmien na medzinárodnej scéne pomerne rýchlo a dosť radikálne zmení.

V roku 1942 z celej skupiny mohlo počítať už len so Švajčiarskom a Švédskom, ideolo-

30 MARQUINA BARRIO, A.: *La diplomacia vaticana y la España de Franco (1936 – 1945)*. Madrid 1983, s. 315.

31 A MAE, R – 1370, exp. 7, Plan D. Detalle n. 1. La política del Papa y los países católicos, ref. 10, s.4 Autor mal nepochybne na mysli diplomatickú veľmoc, ostatne realisticky sa domnieval, že na inom poli, než diplomatickom, sa Španielsko nemôže presadiť.

32 Tamže, s. 15.

33 Tamže, s. 9, 10: *Diplomacia sa má opierať o „skutočné národné aspirácie... v zhode so všeobecným myslením a najdrahšími citmi duše národa,... musí zodpovedať najhlbším duchovným motívom nášho Hnutia“* a aby bolo celkom zrejme, že nemá na mysli 26 bodov pôvodnej Falangy z čias José Antonia Prima de Riveru, malo ísť o „potrebu robiť národnú politiku vychádzajúcu z najhlbšieho katolíckeho cítienia, ktoré tkvie v duši Španielov“.

gicky zastrešený zahraničný program však v prvom momente favorizoval inú skupinu krajín – tzv. katolícke štáty: Írsko, Maďarsko a Portugalsko. Tie mali robiť Španielsku štafáž. Aj v tomto prípade však doznal plán v praxi podstatné zmeny.

Itinerár postupu, ako si ich pripútať, počítal najprv so sondážami u veľvyslancov spomínaných troch štátov v Madride bez zmienky o vytvorení skupiny s koordinovanou zahraničnou politikou. Po prejavení záujmu mal Franco kontaktovať hlavy týchto štátov, čo by celej veci dodalo väčšiu váhu, a až potom by sa malo uvažovať o praktickej stránke podpory politiky v intenciách pápežovho prejavu. Konečnou fázou mala byť úzka súčinnosť skupiny štátov so zahraničnou politikou Vatikánu. Pre efektívnosť akcie nemali byť vtedy členovia skupiny už vojnu vedúcimi štátmi, čo bol problém v súvislosti s očakávanou účasťou Maďarska. Súčasne sa nemali ani samostatne pokúsiť o sprostredkovanie.

V ďalšej fáze sa mohol skúmať záujem niektorých latinskoamerických štátov a záujem Švédska a Švajčiarska ako nekatolíckych neutrálov. Tým sa v ďalšej časti plánu však venuje špeciálna pozornosť už kvôli ich akvizícii, kde sa neodporúčalo operovať priamo pápežom, ale styčnými bodmi v názoroch na hľadanie spravodlivého (rozumej vyváženého) mieru, v dôraze na potrebu vyhnúť sa ekonomickému chaosu, úpadku a ich následkom. Jednoznačne sa odporúčalo operovať komunistickou hrozbou s jasným dištancom od Paktu proti Kominterne, teda od Nemecka, a rovnako nespájať protikomunistickú činnosť s účasťou na vojne.³⁴ Až následne mali byť tieto štáty konfrontované s účasťou v skupine s katolíckymi štátmi. V tejto „operačnej“ časti plánu³⁵ boli na rozdiel od „dôvodovej správy“ minimalizované ideologizujúce pasáže. Je možné, že akceptácia plánu pokročila natolko, že prehnaná ideologická servilnosť jednoducho už nebola potrebná, resp. že iné, vonkajšie príčiny mohli ovplyvniť prípadnú opozíciu. Tomu by nasvedčovalo vypustenie zmienky o protikladnosti svetonázorových rozdieloch medzi západnou Európou, USA a katolíckymi princípmi a na druhej strane výslovné uznanie časti zahraničnopolitických vojnových cieľov Británie (čo sa týka obnovy nezávislosti niektorých krajín³⁶). Pozornosť je venovaná aj mocnostiam Osi, kde sa – nepochybne aj z bezpečnostných dôvodov – prízvukuje udržanie priateľských vzťahov s Nemeckom a Talianskom a zdôrazňujú výhody, ktoré im prinesie takáto divergentná španielska politika. Významnou zmenou je pozornosť venovaná štátom, ktoré mali iniciatívu podporiť. Prioritné sa zdajú byť štáty, ktoré sú síce katolícke, ale na Západe akceptované ako neutrálne: Portugalsko, Írsko. (Práve dôraz na akceptabilitu štátov západných demokracií sa, neskôr v priebehu rokovaní, stával stále cennejšou devízou a dvíhal hodnotu kontrahovanej krajiny v očiach madridskej diplomacie. To je jedna z najcharakteristickejších „klimatických“ zmien, ktoré sa udiali od odchodu Serrana Súñera.) Zaujímavosťou je, že pri koncepte, ktorý si Španieli zvolili, sa do výberu nedostalo Turecko. Doussinague nepriznal religiózny cenzus, ale operoval jeho politikou „*plnou vývoja, na ktorú vplývali pria-*

34 Tamže, Suiza y Suecia ante el discurso del Papa, s. 10.

35 A MAE, R – 1370, exp. 7, Plan D. Detalle n. 2. Ani Plan D. Detalle n. 1 ani Detalle n. 2 nie sú datované a niektoré formulácie a prístup k téme naznačujú, že ani nemuseli byť vypracované naraz. V každom prípade „Detalle n. 1. La política del Papa y los países católicos.“ boli vypracované veľmi rýchlo po nástupe Jordanu do funkcie, zatiaľ čo druhý dokument, ak nebol vypracovaný súčasne, by mohol byť časovo blízky vyľodeniu Spojencov v severnej Afrike.

36 Nie Československa, plán výslovne hovorí o nezávislosti Čiech, so Slovenskom sa počítalo pri podpore španielskych iniciatív, nie však v zmysle účasti v skupine neutrálnych štátov, kde by bolo chápané ako príťaž, keďže v Madride považovali vládu Slovenska (aj Chorvátska) za bábkovú, v zahraničnej politike jednostranne orientovanú, a teda ešte menej „neutrálnu“ ako Maďarsko. Pozri A MAE, R – 1370, exp. 7, Plan D. Detalle n. 2. Atracción Suecia y Suiza hacia nuestra órbita, ref. 10, s. 2.

*mejšie a bezprostrednejšie udalosti na východnom fronte*³⁷. Ako keby s Maďarskom to bolo inak. Hoci Maďarsko zo základnej zostavy nevypadlo, jeho akčný rádius by mohol pôsobiť skôr v tábore Osi.

V súvislosti s Latinskou Amerikou sa ako o nevyhnutnej podmienke úspechu otvorene hovorí o potrebe koordinácie španielskej a washingtonskej politiky voči Vatikánu.

Najrozvinutejšie vzťahy v rámci plánovanej iniciatívy mali frankisti s Portugalskom. Hoci záväzky oboch krajín vyjadrené prvýkrát v zmluve o priateľstve a neutralite z marca 1939³⁸ a dotvorené do konca roku 1942 v Iberskom pakte sa stali dôležitým stavebným kameňom budúceho súručenstva neutrálnych katolíckych štátov, rozvoj španielsko-portugalských vzťahov nebol projektovaný pôvodne do tohto rámca, ale dávno predtým ako odpoveď na imperatívy doby, keď sa ich revitalizácia a zrejmy „upgrade“ plánovali dávno pred Doussinagueho iniciatívou s prvým dosiahnutím úspešného zavŕšenia ešte za Serrana Súñera, keď sa v Seville stretol Franco so Salazarom.³⁹

Tak potom už v zmysle plánu D, ale objektívne aj v tieni obáv z možnej spojeneckej invázie došlo ku konzultáciám Jordanu s portugalským veľvyslancom Pereirom. Stretnutie potvrdilo pozitívnu zmenu obrazu Španielska na Západe po páde Serrana Súñera. Vzhľadom na blízkosť stanovísk sa prerokovala priamo spoločná účasť v skupine katolíckych krajín podporujúcich pápežské postuláty organizovania medzinárodných vzťahov.⁴⁰ Z portugalskej strany sa úmysel Španielska stretol s plnou podporou.

Perpektívnou sa spočiatku javila aj účasť niektorých latinskoamerických krajín, menovite Argentíny a Chile, ako to bolo zrejmé z praktického preskúšania španielskej diplomacie pri 450. výročí objavenia Ameriky 12. októbra, ktorý režim v Madride oslavoval ako Deň rasy. Španieli navrhli spoločné vyhlásenie s Portugalskom, Argentínou a Chile, ktoré malo vyjadrovať snahu o koordináciu zahraničnej politiky „špeciálne, keď nadíde hodina mieru“ a dovtedy spolu konzultovať. USA po jasne vyjadrenom nesúhlase s pôsobením zahraničnej falangy mali upokojiť slová o iba „duchovnom, nie politickom“ prepojení týchto krajín.⁴¹ V ďalšom vývine ešte v roku 1942 sa uvažovalo najmä o účasti Argentíny, predovšetkým po jej priaznivej odozve na sondáže už v novembri.⁴²

37 DOUSSINAGUE, ref. 5, s. 151.

38 V prípade rozvoja vzťahov frankistickej vlády so Salazarovým režimom popri ideovej príbuznosti týchto diktatúr zohrali najväčšiu úlohu obavy oboch diktátorov z vývoja medzinárodnej situácie. Už mníchovská kríza prinútila Franca usilovať sa o zblíženie a zmluvné zakotvenie užšieho vzťahu s Lisabonom. Oba štáty sa v zmluve z marca 1939 zaviazali rešpektovať územnú integritu partnera a o rok v júli, keď hrozilo, že Španielsko vstúpi do vojny, podpísali dodatkový protokol k zmluve o neutralite, ktorý ich v podstate zaväzoval ku vzájomným konzultáciám.

39 Po vstupe USA do vojny zneistil predovšetkým Salazar obávajúc sa o Azory, no aj zo španielskej strany bola ochota intenzifikovať vzťahy, a tak sa diktátori stretli vo februári 1942 v Seville, aby našli spoločné riešenia ako sa vyhnúť cudzej intervencii a vojne. Dojem v zahraničí tkvel v posilnení neutrality, hovorilo sa aj o hospodárskej a ideologicko-politickej spolupráci (proti komunizmu).

40 A MAE, R – 1370, exp. 7, záznam rozhovoru Jordanu s Pereirom z 29. 10. 1942. Už o týždeň MAE portugalskú stranu aj písomne obšírne informovalo. Text dokumentu publikoval vo svojich pamätiach DOUSSINAGUE, ref. 5, s. 140-142. Ešte pred konzultáciami o pláne D navštívil Jordana Lisabon, aby rokoval o spoločnom postoji v situácii, ktorá vznikne po očakávanej spojeneckej invázii. Španielsko potrebovalo spojenca a diktátorské, ale neutrálne Portugalsko s väzbami na Britániu bolo vhodným a vyskúšaným partnerom. Výsledkom nasledujúcej decembrovej návštevy Lisabonu bol tzv. Iberský blok vzájomného priateľstva a večného mieru, v ktorom obe strany sľubovali ostať mimo vojny, neutrálni, „chrániac kresťanské hodnoty západnej civilizácie“. (Pakt má formu ústnych prejavov na banketoch pri stretnutí v Lisabone vid' A MAE, R – 1375, exp. 16, texty prejavov z 19. – 21. 12. 1942).

41 A MAE, R – 1370, exp. 7, projekt simultánneho vyhlásenia Madridu, Lisabonu, Buenos Aires a Santiaga de Chile z 12. 10. 1942.

42 DOUSSINAGUE, ref. 5, s. 156.

Medzitým vylozenie Spojencov v severnej Afrike zásadným spôsobom ovplyvnilo strategickú situáciu v západnom Stredomorí aj atmosféru v španielskych politických kruhoch.

V Španielskom Maroku mali frankisti 150 000 vojakov, to pri príprave operácie vzbudzovalo isté obavy. Na druhej strane bolo pre Spojencov nesporne výhodou, že vysokým komisaárom pre Španielske Maroko bol práve vtedy generál Orgaz, ktorý nepatril k radikálom ako jeho predchodca generál Asensio. Rovnako Jordana prehliadal sústreďovanie vojsk a techniky v Gibraltáre a obmedzil sa len na vyžiadanie garancií od Hoara, že Spojenci nemajú v úmysle podniknúť vzburu domorodého obyvateľstva v Maroku.⁴³ 8. novembra informovali veľvyslanci USA a Británie Jordana a Franca o prebiehajúcom vyloďovaní a obaja dali ubezpečenia svojich vlád, že budú rešpektovať záujmy a územnú integritu Španielska⁴⁴, predsa však vládlo isté napätie, ako bude reagovať španielska vláda.

Skutočne, minister pozemného vojska gen. Asensio a falangistickí ministri Girón a Arrese na zasadaní vlády žiadali, aby armáda zasiahla proti Spojencom, inými slovami, aby Španielsko vstúpilo do vojny na strane Osi. Minister zahraničia Jordana a ministri letectva gen. Vigón a admirál Moreno za námorníctvo sa postavili proti a Jordanovi sa podarilo odložiť rozhodnutie na druhé zasadanie vlády.⁴⁵ Dovtedy sa operácia natoľko úspešne rozvíjala, že dilema stratila zmysel. Keď sa vláda 16. novembra opäť stretla, uzniesla sa zabrániť incidentom v Maroku, nepovolíť prípadný prechod Wehrmachtu Španielskom, ak by o to Nemecko požiadalo, ale neklásť prekážky propagande v prospech Osi, aby aspoň takto upokojila druhú stranu.⁴⁶

Potom Nemci 11. novembra obsadili vychistickú zónu a Španielsko o týždeň nato vyhlásilo čiastočnú mobilizáciu. Vzhľadom na túto následnosť spojenecké velenie nereagovalo. Vzápätí Franco zamietol nemeckú žiadosť o využívanie baleárskych letísk pri zachraňovaní pilotov Luftwaffe zostrelých nad morom.

Španielska diplomacia vynaložila značné úsilie smerom k Britom a Vatikánu – šlo predovšetkým o ponúknutie antikomunizmu ako základne pre budúce vzájomné politické porozumenie (s Britániou) snažiac sa dištancovať od v týchto intenciách neprijateľnej dovtedajšej orientácie na krajiny Osi. Tú mala nahradiť jednoznačná orientácia na Vatikán. Pápežský nuncius Cicognani oznámil 17. decembra 1942 Maglionemu, že „španielska vláda sa bude cítiť poctená, ak bude môcť podporovať mierové iniciatívy Sv. otca“.⁴⁷

O čosi neskôr, 6. januára 1943, na tradičnom trojkráľovom diplomatickom bankete viedol pamätný dlhý, dalo by sa povedať demonštratívny rozhovor, Franco s britským veľvyslancom Hoarom, kde šéf španielskeho štátu načrtnol perspektívu ruského záboru Európy po porážke Nemecka, čomu by sa dalo predísť účelovým separátnym britsko-nemeckým mierom.

43 HOARE, S.: *Embajador ante Franco en misión especial*. Madrid 1977, s. 197. Kým Hoare distingvovane vyčkal rána, americký veľvyslanec Hayes sa pričínil o známu pyžamovú scénu, keď vytiahol Jordana uprostred noci z postele oznamujúc mu začiatok operácie Torch.

44 Text britskej nóty a listu prezidenta Roosevelta uvádza o. i. aj Hoare, pozri ref. 43, s. 198-199, resp. 200.

45 PRESTON, ref. 28, s. 592-593, tiež HOARE, ref. 43, s. 201.

46 MARQUINA BARRIO, A.: *España en la política de seguridad occidental (1939 – 1986)*. Madrid 1986, s. 73

47 ADSS – 7 (19XX – 1943), dok. č. 59, Cicognani Maglionemu 17. 12. 1942, s. 142 Dokonca neskôr sa hovorilo o ponuke presídliť pápežské sídlo do Escoriálu v prípade spojeneckého bombardovania Ríma (TUSELL, J. – QUEIPO DE LLANO, G.: *Franco y Mussolini. La política española durante la segunda guerra mundial*. Barcelona 1985, s. 185) Do pádu Serrana Súñera však boli vzťahy s Vatikánom v určujúcej miere ovplyvnené predstavami frankistov a Franca o úlohe a mieste katolíckej cirkvi v novo sa tvoriacom a o stabilitu sa usilujúcom režime, keď obe strany viedli vleklý kompetenčný zápas o právo menovať a schvalovať biskupov v Španielsku. Inak o preferovaní katolíckej (politicky podriadenej) cirkvi vo frankistickom Španielsku nebolo sporu.

Cieľom rozhovoru mala byť demonštrácia španielskej ochoty po zblížení stanovísk, a takto bola aj v Londýne pochopená.

Od začiatku roka 1943 sa zintenzívnili aj sondáže u vyslancov. Boli však komplikovanejšie ako v prípade Portugalska. Írsko prejavilo veľký záujem, ale aj tak zaujalo vyčkávacie stanovisko z obavy pred reakciou Anglicka.⁴⁸ Neskoršia odpoveď v marci orientovala činnosť skupiny štátov na humanitárnu (nepolitickú) činnosť a vlastne znamenala odmietnutie.⁴⁹

Čo sa týka tretieho zo štátov prvotne vyvolených doprevádzať Španielsko na ceste z politického závozu – Maďarska, o jeho postoji nebolo pochyb, a naozaj Budapešť v plnej miere uvítala španielsku iniciatívu vrátane pôsobenia v intenciách vatikánskej politiky.⁵⁰

Vývoj situácie na fronte spôsobil, že Maďarsko súčasne samo sondovalo možnosť podpory vo Vatikáne, a hoci to obe strany pochopiteľne dementovali⁵¹, svedčí to o zrejmých reflexiách daného stavu na Dísz tér a ukazuje snahu Maďarska odpútať sa od Nemecka, čo bolo zhodou okolností plne v intenciách plánu D.

Prichádzali však aj vyslovene negatívne indikácie. Predovšetkým z Bieleho domu. Sprostredkovane, keď 14. januára 1943 Eleanor Rooseveltová v prejave na Kolumbijskej univerzite celkom jasne odmietla pokusy uzmierniť protivníkov považujúc to za najlepší spôsob, ako zasiať rozpory medzi USA a Britániou.⁵²

Na Švédsko a Švajčiarsko mali platiť argumenty, že najväčším prínosom budúcej mierovej konferencie bude, ak sa nezopakujú chyby z Paríža 1919 a neprevládne na nej vášeň, ale vypočítané stanovisko nezaujaty, a práve to sľubovalo Španielsko. Dôraz kládlo na zdravé hospodárske vzťahy. Tie dlhá vojna znemožní, nezúčastnení by preto mali pôsobiť na vytvorenie atmosféry ústretovosti a konštruktívnosti, lebo ktokoľvek zvíťazí, profitovať bude revolúcia, rozvrat a chaos, dôsledky, ktoré budú znášať všetci. Madrid navrhoval dohodu proti šíreniu komunizmu, ktorý teraz Spojenci v mene vojny tolerujú. Odpor proti komunistickým ideám striktné oddelil od účasti na vojne, aby to bolo prijateľné aj pre neutrálov.⁵³ Švédsky vyslanec Westman k tomu dodal, že rozvrat v Nemecku nie je ani v záujme jeho krajiny, „preto Švédsko sympatizuje vždy v zásade s takým riešením vojny, ktoré neznamená zničenie Nemecka“. ⁵⁴ V marci bagatelizovalo význam náboženských rozporov vo vzťahu k možnej spolupráci s Vatikánom, čo naznačovalo ochotu po zlepšení bilaterálnych vzťahov, no v súvislosti s plánom D kládlo dôraz na zhodu so Švajčiarskom, a napriek podpore španielskej politiky si chcelo nechať úplnú voľnosť bez záväzkov so skupinou štátov združených okolo Španielska.⁵⁵ Jasnejšie to nemohlo byť povedané.

Okrem pôvodne uvažovaných štátov ministerstvo v zjavnej snahe dodať publicitu a získať kladné ohlasy na svoju iniciatívu, konzultovalo plán aj tam, kde si bolo isté súhlasom, ale spočiatku so spoluprácou nerátalo – v krajinách zasiahnutých vojnou, ktoré boli navyše

48 A MAE, R – 1370, exp. 7, záznam rozhovoru Doussinagueho s vyslancom Kerneym 11. 1. 1943

49 DOUSSINAGUE, ref. 5, s. 175.

50 A MAE, R – 1370, exp. 7, záznam rozhovoru Doussinagueho s Ambróom 9. 3. 1943. Bolo to už tretie stretnutie generálneho riaditeľa sekcie zahraničnej politiky s vyslancom v tejto veci.

51 A MAE, R – 1375, exp. 17, Jordana veľvyslancovi vo Vatikáne Bárcenasovi 4. 2. 1943 a odpoveď Bárcenasu z 23. 2. 1943.

52 DOUSSINAGUE, ref. 5, 154.

53 A MAE, R – 1370, exp. 7, hlavné body pre rokovanie s vyslancami Švédska a Švajčiarska sformulované v januári 1943.

54 A MAE, R – 1370, exp. 7, rozhovor Doussinagueho s Westmanom 3. 2. 1943.

55 AMAE, R – 1375, exp. 17, Jordana Bárcenasovi 22. 3. 1943. Neskôr Švédsko špecifikovalo, že vývoj spôsobil, že nepovažuje za vhodné aby sa práve ono angažovalo „vzhľadom na svojich susedov a Moskvu“ (R – 1370, exp. 7, ZÚ Španielska – MAE 29. 12. 1943).

ruskými susedmi t. j. so zástupcami Fínska, Rumunska a poľskej exilovej vlády, ale neskôr v máji aj holandskej londýnskej vlády. V tejto súvislosti je zaujímavý zrejmy posun v posudzovaní budúcnosti a z toho vyplývajúcej formuláciách. Už sa nehovorí o tom, kto vyhrá, ale o nevhodnosti úplného zničenia Nemecka, o výhodnosti britskej okupácie Balkánu (Antonescu). Malo to naozaj skôr informačný a propagandistický význam, než konštruktívny v zmysle posilnenia skupiny štátov okolo Španielska, keďže napr. Rumuni preferovali skôr zväz latinských (románskych) krajín vrátane latinskoamerických, čo Španielsku nevyhovovalo už len preto, že v Európe bola polovica z nich angažovaná vo vojne.⁵⁶ Nemecko ostatne proti takýmto aktivitám rumunskej diplomacie intervenovalo. Nemecko bolo normálnymi kanálmi informované o rokovaniach v rámci plánu D a ako vyplýva z dokumentácie ukoristenej po vojne, nemecká tajná služba monitorovala diplomatickú korešpondenciu medzi Madridom a španielskym veľvyslanectvom v Londýne, takže mala dobrý prehľad aj o rozvoji vzťahov frankistov s Britániou.⁵⁷

V tom čase Španielsko, v skutočnosti Franco, praktizovalo „duálnu“ diplomaciu, keď so Spojencami rokoval Jordana a hovoril s Nemcami a Talianmi nechával Franco generálneho tajomníka Falangy Arreseho. To viedlo miestami ku kolíziám, podobne ako kedysi, keď do diplomacie zvonka zasahoval Serrano Súñer. Keď Arrese počas návštevy Nemecka v januári 1943 v súvislosti s objednávkou zbraní prezentoval jednoznačnú náklonnosť Španielska k fašistickým veľmociam, Jordana podal demisiu.⁵⁸ Nebola prijatá, no Franco sám stále veril vo víťazstvo Nemecka.

Vo februári (22.) odovzdali Španieli britskému veľvyslancovi Hoarovi tajné memorandum, ktoré bolo vo svojej podstate pokračovaním Francovho monológu z banketu na Troch kráľov a tiež súčasťou viacnásobnej výmeny korešpondencie medzi Jordanom a Hoarom, ktorú inicioval práve spomínaný rozhovor. Memorandum vyjadrovalo presvedčenie, že komunizmus je najväčšou aktuálnou hrozbou a skôr či neskôr to budú musieť aj ostatní akceptovať. To súčasne nastoľovalo otázku, či nie je lepšie dohodnúť sa s Nemeckom na ukončení vojny, než dopustiť jeho soviétizáciu a soviétizáciu Európy. O dva dni ten istý dokument predložila španielska diplomacia aj vo Vatikáne.⁵⁹ Šlo zaiste o pokus zaangažovať do sprostredkovania mieru pápežskú kúriu.

Reakcia partnerov bola viac než neuspokojivá, ale iná ani nemohla byť. Už 25. februára Hoare (ktorý by osobne zaiste rád súhlasil) uistil Jordana, že Spojenci budú bojovať, kým nezvíťazia a neuvažujú o separátnom mieri.⁶⁰ Podľa vyjadrenia britského veľvyslancu vo Vatikáne Osborna Londýn bol taktiež proti tomu, aby sa pápež angažoval v mierových iniciatívach.⁶¹ Maglione považoval úsilie Madridu zaangažovať do podpory vatikánskej politiky čo najviac malých štátov za zbytočné a pápež sám v súvislosti s ohrozením kresťanstva (ako bolo predložené v tajnom memorande z 22., resp. 24. februára) obrátil pozornosť na fašizmus a (či už pod dojomom postoja Veľkej Británie, alebo nie) odmietol uvažovať o taktikom mieri s ním.⁶²

56 Tamže, s. 172-173.

57 Pozri časovo príslušné dokumenty in: *Dokumenty Ministerstva inostrannykh del Germaniji*.... Moskva 1946.

58 PRESTON, ref. 28., s. 608 K tomu pozri aj sťažnosť Jordanu Francovi na Arreseho návštevu Nemecka (január 1943), In: *Documentos inéditos para la historia del generalísimo Franco*. T. IV. Madrid 19XX, s. 94 – 98

59 A MAE, R – 1370, exp. 7, Jordana Bárcenasovi 24. 2. 1943.

60 Text listu uvádza jeho autor pozri HOARE, S.: *Embajador ante Franco en misión especial*. Madrid 1977, s. 217-220.

61 A MAE, R – 1370, exp. 7, Bárcenasov telegram Jordanovi zo 16. 3. 1943.

62 A MAE, R – 1370, exp. 7, Bárcenas Jordanovi 19. 3. 1943.

Súčasne španielska diplomacia rozvinula aktivity aj smerom k Nemecku, s cieľom presvedčiť cirkev a svet o možnosti spojenia všetkých síl proti komunizmu. Jedným z impulzov bola snaha pomocného parížskeho biskupa Beaussarta domôcť sa u Hitlera nejakého ústretového gesta voči nemeckým katolíkom, čo by dalo cirkvi argumenty na sústredenie sa na boj proti šíreniu revolúcie.⁶³ Španielska vláda mala isté indície od striedajúcich sa vojakov Modrej divízie, ktorí sa vracali domov, že Nemecko zmierňuje svoju cirkevnú politiku. Keď to Bárcenas sondať u pápeža, ten ho nesúhlasne prerušil a rovnako skepticky sa staval aj k vízii Španielska vývoju v Nemecku pozitívne pomôcť.⁶⁴ Napriek tomu, úsilie Španielska pokračovalo v tomto smere aj v nasledujúcich mesiacoch.

Napokon, čo Švajčiarsko, na ktoré sa tak upínalo Švédsko? To na sondáž MAE na spoluprácu v rámci plánu D odpovedalo až 12. apríla, t. j. potom, čo už prišli zdržanlivé (zamietavé) odpovede Írov aj Švédska, a Británia dala odmietavé stanovisko k mierovým rokovaniam vôbec. Po najtesnejšom hlasovaní v Spolkovej rade sa odmietli zúčastniť španielskej iniciatívy ako nezlučiteľnej s ich neutralitou. Pri posudzovaní mal rozhodujúcu úlohu zohrať razantný antikomunistický postoj madridskej vlády.⁶⁵

S výnimkou Portugalska (ktoré však malo diktátorský režim a iba jeho spoluúčasť dávala akcii punc istého pyrenejského špecifika) ani jedna z neutrálnych krajín s nesporným medzinárodným renomé, Švédsko ani Švajčiarsko, ale ani Írsko neodpovedali v konečnom dôsledku na španielsku ponuku kladne. Plán D sa nepresadil.

Keď vznikala, metou bolo zvýšiť prestíž Španielska na úroveň veľmoci. 8. februára 1943 už tento ambiciózný cieľ prevýšilo želanie „vyjsť dobre z tohto stretnutia“⁶⁶ (myslí sa vojna – pozn. P. Sz.). Aj keď v apríli Švajčiari pochovali nádeje na uskutočnenie plánu v pôvodne zamýšľanej podobe, stále platilo, čo sa objavilo už na začiatku pri vzniku iniciatívy – „*ak bude Španielsko v tomto zmysle konať, jeho medzinárodné postavenie môže byť prinajmenej významnejšie než práve je*“.⁶⁷

16. apríla 1943 mal v Barcelone pri príležitosti 450. výročia návratu Kolumba z prvej cesty do Ameriky minister Jordana zásadný prejav, v ktorom sa dištancoval od akýchkoľvek ideologických a politických spojení a podobností frankistického režimu s nacizmom, venoval priestor obsesii komunizmom a potrebe „spravodlivého a bratského mieru... na kresťanských základoch“.⁶⁸ Hoare prejav odmietol ako inšpirovaný Nemeckom. Keď potom o dva mesiace pri príležitosti nástupnej audiencie Franco prijal nového nemeckého veľvyslanca Dieckhoffa (jeho predchodca von Moltke zomrel v Madride pri operácii slepého čreva, podľa iných prameňov sa stal obeťou fémovej vraždy), Dieckhoff ho požiadal, aby v budúcnosti nerobil podobné mierotvorné pokusy, pretože nepriateľ „*by si mohol myslieť, že boli inšpirované Osou a považoval by to za príznaky slabosti*“.⁶⁹

Zaujímavé bolo, že Jordana bližšie obsah prejavu s Francom nekonzultoval⁷⁰ a Franco naň

63 A MAE, R – 1370, exp. 7, veľvyslanec vo Vichy Lequerica Jordanovi 12. 2. 1943.

64 A MAE, R – 1375, exp. 17, Jordana Bárcenasovi 16. 2. 1943 a R – 1370, exp. 7 už zmieny Bárcenasov telegram Jordanovi z 19. 3. 1943.

65 Pozri DOUSSINAGUE, ref. 5, s. 177-178.

66 A MAE, R – 1370, exp. 7, Doussinague Jordanovi o ďalšom rozvoji plánu D z 8. 2. 1943.

67 A MAE, R – 1370, exp. 7, Plan D. Detalle n. 1...., s. 35.

68 ABC, 18. 4. 1943.

69 A MAE, R – 1370, exp. 7, záznam z audiencie v El Pardo 15. 6. 1943.

70 TUSELL, J.: Etapa Jordana. In: *Espacio, Tiempo y Forma. Serie V, Historia Contemporánea* č. 2, 1989, s. 177.

sprvu nereagoval. Až počas cesty po Andalúzii 9. mája v Almerii vo svojej reči využil všetko, o čom hovoril Jordana v katalánskej metropole.⁷¹

Aj keď plán D ako taký padol, jeho idea a aktivity ním inšpirované ostali. V súvislosti so spomínaným februárovým hodnotením možností bola aktivita pravdepodobne rovnako dôležitá ako výsledky, pretože ukazovala, mala ukazovať vôľu frankistov, keď už v iných oblastiach – vojenskej, spravodajských služieb, obchodu – rozchod s Osou vôbec nebol taký zrejмый. V nasledujúcich mesiacoch čoraz častejšie aj zo strany Franca prevládal v tejto súvislosti pragmatizmus. Nátlak Spojencov zosilnel po páde Mussoliniho a vtedy sa z ich strany objavili aj výčitky z prílišného antikomunizmu. Táto charakteristická črta frankistov mala svoje ovocie priniesť až neskôr, bola však konštantne prítomná rovnako ako orientácia na Vatikán a akcent na katolicizmus, čo sa veľmi zreteľne, až ostentatívne prejavilo v humanitárnych aktivitách v súvislosti s postupom Spojencov v Taliansku, kampaňou na pomoc Rímu či už ako otvorenému mestu alebo neskôr pri zabezpečovaní jeho zásobovania po obsadení Spojencami v júni 1944. Ešte predtým, trinásť mesiacov po príchode Jordanu do paláca Santa Cruz, Španielsko 3. októbra 1943 aj formálne priznalo zmeny, keď opustilo status nebojujúcej strany opätovne v prospech neutrality.

P. SZÁRAZ: PLAN D – DIE KURSVERÄNDERUNG DER SPANISCHEN AUSSENPOLITIK IM ZWEITEN WELTKRIEG

Die Franco-Spaniens Außenpolitik in der Zeit des 2. Weltkrieges wurde von internationaler Entwicklung, Wertesystem betreffender Kreise und dahingehend auch von innenpolitischen Faktoren bestimmt. Neben der kurzen Periode im Sommer 1940, als Franco von den spektakulären Vorgehen der Wehrmacht so beeinflusst wurde, dass er Hitler Eintritt Spaniens in den Krieg angeboten hatte, bemühte sich die spanische Diplomatie das Land von den Kriegsereignissen fernzuhalten. Parallel damit verlief in Spanien Kampf um das Wesen des Regimes, das der Bürgerkrieg gewonnen hat. Im Zusammenhang mit Bemühen des radikalen falangistischen Flügels und eines Teils der Falange-Führung solche gesellschaftlich-politische Veränderungen durchzusetzen, die den Intentionen nationalsozialistischen sowie faschistischen Regimes entsprächen (dies bedeutete, dass sie weit über den Rahmen der Ziele, für welche der Bürgerkrieg ausbrach, sowie über den Rahmen der klassischen konservativen Militärdiktatur gingen), kam es in den Jahren 1940 – 1942 zu mehreren innenpolitischen Krisen. Sie gipfelten damit, dass Serrano Suárez gezwungen war, Politik verlassen und dass der Posten des Außenministers wieder von der Armee besetzt wurde. Seine Rückkehr ins Amt war mit der Ausarbeitung und Durchführung einer neuen Konzeption der Außenpolitik verbunden. Für sie war charakteristisch, dass sie sich für die Koordinierung mit Vatikan aussprach, und dass sie sich bemüht hatte, die neutralen Staaten um sich zu gruppieren. Das Ziel dieser Politik war, Spanien zu einem akzeptablen Vermittler für die künftige Friedenskonferenz zu machen, was jedoch nicht realistisch war, und eine genügend starke Position zu sichern, damit das Regime überdauern konnte, da die Initiative im Mittelmeerraum die Alliierten übernommen hatten.

71 ABC, 9. 5. 1943.